Ξεχαρβαλώθηκε η Ζωή: Η Γραφή, η Ανάγνωση και η Ελευθερία

Φιλήμονας Πατσάκης

Ο τίτλος μάς πηγαίνει πολύ πίσω, στον Σαίξπηρ και τις μεγάλες τραγωδίες του, αλλά μας δίνει το στίγμα των καιρών μας τόσο μα τόσο μεστά. Η λογοτεχνία συχνά υποτιμάται ως μια απλή στιγμή τέρψης, όμως πηγαίνει πολύ πέρα από αυτό. Ακολουθώντας συγκεκριμένα χνάρια στον λαβύρινθο των υπέροχων δημιουργιών της παγκόσμιας λογοτεχνίας, μένουμε άφωνοι από την πυκνότητα των ερωτημάτων που τα έργα αυτά εκτόξευσαν προς τον εμβρόντητο άνθρωπο. Η έννοια της χρησιμότητας δεν μπόρεσε ποτέ να απαντήσει στην τραγικότητα της ύπαρξης. Μια τραγικότητα που θέτει υπό αμφισβήτηση τα θέσφατα με τα οποία οι εξουσίες μπολιάζουν και αδρανοποιούν τη ζωή. Το χάσμα της ασυμφωνίας αυτής η εξουσία το γέμιζε με φόβους, πολέμους, ταυτότητες, αποκλεισμούς, εμπέδωση ορισμών, χρήση σκοπών και στόχων – τίποτα δεν μπόρεσε να καλύψει την έλλειψη συνοχής. Τίποτα δεν απομένει πέρα από τον δισταγμό και τον φόβο.

Στα μεγάλα έργα έχεις την αίσθηση μιας έντονης μοναξιάς αλλά και μια εξαντλητική πορεία μιας νέας συγκρότησης. Ο άνθρωπος αναλογίζεται και οριοθετεί, αλλά ταυτόχρονα μετακινεί διαρκώς τα όρια. Καθώς τα όρια που καθόρισαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και η χρήση των δύο ατομικών βομβών όρισαν και τις διαστάσεις της εξουσιαστικής φρίκης και καθώς η απειλή όλων αυτών μας ξανακυκλώνει, γνωρίζουμε πλέον ότι δεν φτάνουν πια οι επικαλύψεις επιθυμιών που στηρίζονταν στις πλαστές οικονομικές ανάγκες για να απαντήσουν στο πώς να ζήσουμε και στα γιατί που μας αγχώνουν. Όλα δείχνουν να ξανατίθενται από την αρχή.

Στο υπέροχο βιβλίο του Mahi Binebine «Τα αστέρια του Σίντι Μούμεν», από την αρχή γνωρίζουμε ότι ο ήρωας είναι ήδη νεκρός. Διαβάζουμε λοιπόν: «Εξάλλου δεν τράβηξα μπροστά στη ζωή μου

γιατί δεν υπήρχαν και πολλά να κάνω. Και θέλω να δηλώσω ευθύς εξ αρχής, δεν λυπάμαι που τελείωσα. Δεν έχω την παραμικρή νοσταλγία των δεκαοκτώ βασανισμένων χρόνων της δύσκολης ζωής που μου δόθηκε να ζήσω». Το Σίντι Μούμεν είναι ένα προάστιο της Καζαμπλάνκας. Για την ακρίβεια η χωματερή της, όπου ζουν οι απόκληροι. Αυτό που ο Μπάουμαν θα πει «Ανθρώπινα απόβλητα». Οι άνθρωποι χωρίς φωνή, ο φόνος χωρίς ένοχο. Η πρόοδος που έταξαν έχει θαφτεί κάτω από αυτό το «δεν έχω την παραμικρή νοσταλγία». Η λογοτεχνία ανιχνεύει τη ζωή σε αυτή τη ρωγμή, όπως έκανε στις στιγμές όπου τα καθεστώτα επέβαλλαν τη σιωπή της λογοκρισίας.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τη Ρωσία και την σχεδόν εξωπραγματική λογοτεχνία που βγήκε από εκεί. Οι τσάροι έπεσαν πάνω σε κάθε προϊόν ελεύθερης σκέψης με μίσος. Εκκαθαρίσεις στα πανεπιστήμια, στυγνή λογοκρισία, παντού μυστικοί πράκτορες, ρητή απαγόρευση κρίσεων και συζητήσεων στον τύπο και όπου αλλού πάνω σε ό,τι αφορούσε στο καθεστώς. Όμως έγινε φανερό ότι σταδιακά η λογοτεχνία στη Ρωσία αντικατέστησε τη φιμωμένη φωνή της κοινωνίας, άνοιξε το λαρύγγι της, αποκατέστησε τον διαλυμένο διάλογο των ιδεών, έδωσε πνοή σε οράματα και ελπίδες. Μόνο η λογοτεχνία με την ιδιόρρυθμη φύση της μπορούσε να στεγάσει τα αιτήματα της εποχής. Οι κοινωνικές ιδέες βρήκαν αμέσως θέση στα λογοτεχνικά κείμενα. Πίσω από τις μορφές που αναδείχθηκαν στη ρωσική λογοτεχνία, εύκολα ψηλαφεί κανείς τους δεσμούς με την κοινωνική συνείδηση της εποχής. Μια νέα στάση ζωής ενσαρκωνόταν μέσα από τις σελίδες της. Το ίδιο δεν συνέβη και στην Αμερική του Μακάρθι όπου άνθησε η επιστημονική φαντασία;

Ο άνθρωπος αναζητά και πάλι τη σκουριασμένη πανοπλία του Δον Κιχώτη. Από τη γραφή ζητάμε ένα νόημα απόλυτα παρόν, ένα νόημα που θα ανατέμνει τις μέχρι τώρα βεβαιότητες, ζητώντας τον τόπο που ακόμη δεν είναι εδώ. Η ποίηση μπορεί να κινηθεί ανάμεσα στην ανθρώπινη άγνοια που δημιουργεί καινούργια πράγματα, την αυτοσυνείδηση που μας οδηγεί να μεταμορφωνόμαστε σε όσα έχουμε κάνει, αναλογιζόμενοι τις δυνατότητες αυτών που μπορούμε

ακόμη, και στην ανάγκη για την αυτεξούσια πορεία πέρα από τη διάχυτη απελπισία. Τα έργα δεν είναι ούτε ψυχές ούτε πράγματα ούτε ανανεώσιμα αρχέτυπα σε ένα γλωσσικό σύμπαν προς μελέτη. Είναι αμυντικές διεργασίες σε συνεχή μεταβολή. Αυτά υπάρχουν ως δυνατότητες μέσα σε μια προσπάθεια ελέγχου τόσο της γραφής όσο και της ανάγνωσης.

Ένα παιχνίδι παλλόμενων αντιθέσεων βρίσκεται στη βάση της εναλλασσόμενης παρόρμησης προς την ασφάλεια ή την εξέγερση. Σήμερα αισθανόμαστε να ασφυκτιούμε μέσα στη λογική των νόμων. Υπάρχει μέσα μας κάτι παθιασμένο, γενναιόψυχο και ελεύθερο, που υπερβαίνει τις παραστάσεις της λογικής. Χάρη σε αυτή την υπέρβαση είμαστε ανθρώπινοι. Αυτό γίνεται, στη σημερινή σήψη, αντικείμενο ποινικής αντιμετώπισης. Τι γίνεται τώρα που η ευτυχία εξαφανίζεται από τον πυρήνα της ανθρώπινης επιδίωξης; Οι ορισμοί και οι μύθοι πάνω στους οποίους στηρίχθηκε η σημερινή δομή καταρρέουν και η αυτεξουσιότητα προβάλλει ως μια στιγμή που θα κάνει την αλληλεγγύη κάτι πολύ πέρα από μια προσωπική στιγμή: θα την κάνει μέρος μιας συνολικής αλλαγής παραδείγματος.

Η τέχνη έχει από καιρό φύγει από τη σφαίρα του όποιου φορμαλισμού, σήμερα μπορεί να φτάσει μέχρι το σημείο να υποσκάψει και να υπονομεύσει τις συνήθειες και τις αυτοματοποιημένες αντιλήψεις. Θα το κάνει; Καθώς ο αυταρχισμός του μονολογισμού υποχωρεί, προτείνοντας μια βίαιη καταστολή, μένουμε κοιτώντας τις εμπειρίες της πολυφωνικότητας, τις πολλές φωνές που συνθέτουν το ανθρώπινο. Οι μονοφωνικοί περιορισμοί υποχωρούν μπροστά στην ανάγκη μιας νέας ανακουφιστικής συλλογικότητας, το υποκείμενο αναγνωρίζει δειλά δειλά την ανάγκη για την επικύρωση της αλληλεγγύης, για μια πληθυντική επένδυση στο σώμα, για μια διαρκή υπέρβαση των κατατεθειμένων ορίων.

Άλλο ένα σημείο που πρέπει να τονίσουμε είναι η δυνατότητα της αφήγησης να υπερβαίνει τη λήθη, την επικύρωση της εξουσίας. Σε αυτή την ανάγκη εμπλέκονται αρχικά οι μαρτυρίες για το Άουσβιτς και η σιωπή γύρω από το Γκουαντάναμο. Τι παρήγαγε το

Άουσβιτς; Στη βάση ποιας λογικής δομήθηκε ως δυνατότητα; Κάθε εξουσία φέρνει εντός της αυτή τη δυνατότητα. Η γραφή μπορεί να απομακρύνει την ύβρη της λήθης που λειτουργεί ως κατασταλτικός μηχανισμός και που εμφανίζει τέτοιες δομές ως λογικές. Καθώς παρακολουθούμε τα πτώματα που ξεβράζονται στις ακτές της Δύσης, αισθανόμαστε μια ροή συνέχειας των εποχών. Άνθρωποι οι οποίοι πολλές φορές δεν ταυτοποιούνται, των οποίων ο χώρος ταφής μένει άγνωστος, αυτοί οι άνθρωποι είναι αυτοί των οποίων η αφήγηση συντρίφθηκε, στων οποίων την υπόσταση έχει συντελεστεί μια σημαντική αλλοίωση Ξέρουμε αρκετά για να μπορούμε να πούμε ότι κάθε ολοκληρωτισμός θέλησε να δομήσει μια αξιολογική γλώσσα, μια γλώσσα του αποκλεισμού. Ο ορισμός του τι μπορεί να νοηθεί ως σωστό και λάθος, καλό και κακό, καλύπτει τότε το σύνολο της ζωής. Πολλά νοήματα αποκτούν στην ουσία μια ποινική διάσταση.

Η γραφή που μας ενδιαφέρει κινείται στους αντίποδες μιας τέτοιας λογικής. Διαλύει τη συνενοχή και ορίζει τις στιγμές που βγαίνουμε έξω από την αλλοτρίωση. Είναι στιγμές που η λογοτεχνία αποβλέπει στη διάρρηξη της ιεραρχίας μέσα στην επικράτεια των γεγονότων. Η λογοτεχνία μπορεί να γίνει η αξία χρήσης μιας κοινωνίας που θέλει να δει το *έξω*, αυτό υπάρχει στη φύση της ως δυνατότητα, όπως αντίστοιχα υπάρχει και η δυνατότητα να παίξει τον ρόλο της επικύρωσης του υπάρχοντος.

Στην ανθρωπότητα, το αίτημα για εξέγερση τίθεται εκ νέου ως αντίθεση στη διογκούμενη καταπίεση και τον αυξανόμενο δεσποτισμό. Η φαντασία αρχίζει πάλι να αναζητά την αυτοτελή ενέργεια και την ορμή, οσμίζεται την αναδυόμενη ανάγκη για αξιοπρέπεια και κινείται να τη συναντήσει σε νέα εδάφη. Σε αυτή τη διάλυση όλων των παραγωγών ταυτοτήτων, η λογοτεχνία βρίσκει και πάλι τον χώρο για να κινηθεί και να διηγηθεί. Είναι δύσκολο να γράφεις ξέροντας πως η ζωή σου ξεγλιστρά, την ώρα που ο χρόνος χάνει τη δύναμη για απόφαση, ξέροντας ότι με αυτό τον τρόπο τίποτα δεν μπορεί να αρχίσει. Είναι εξαιρετικά εύκολο να αποδυθείς στον αγώνα του εμπορεύματος, της συνήθειας, του κοινού και κατασκευασμένου γούστου· όμως, από

μακριά έρχεται μια συνειδητοποίηση της γραφής ως μέρος μιας επώδυνης αυτογνωσίας, ως συστατικό στοιχείο του αναστοχασμού.

Το παρόν κείμενο δημοσιεύεται στο Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 19